

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2026-86-13>

УДК 338.48-6:355/359

МІЛІТАРИ-ТУРИЗМ В СИСТЕМІ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИСТИЧНИХ ПОДОРОЖЕЙ

MILITARY TOURISM IN THE SYSTEM OF ORGANIZING TOURIST TRIPS

Кожухівська Раїса Борисівнакандидат економічних наук, доцент,
Уманський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4066-4170>**Саковська Олена Миколаївна**кандидат економічних наук, доцент,
Уманський національний університет
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2676-6170>**Kozhukhivska Raisa, Sakovska Olena**
Uman National University

У статті досліджено теоретико-методологічні основи та практичні аспекти функціонування мілітарі-туризму в умовах сучасної трансформації туристичної індустрії. Встановлено, що мілітарі-туризм еволюціонує з нішевого екстремального сегмента у комплексний вид діяльності, який забезпечує синергію між науково-стратегічним пізнанням, комеморативними практиками та безпосередньою техніко-прикладною взаємодією. Сформовано функціональну структуру мілітарі-туризму. Представлено класифікацію мілітарі-туризму за метою, об'єктами та формами організації. Побудовано тривекторну модель проектування мілітарі-турів. Констатовано, що мілітарі-туризм стає стратегічним інструментом культурної дипломатії та національно-патріотичного виховання. Інтеграція мілітарі-туризму в індустрію гостинності гармонізує завдання зі збереження національної пам'яті з цілями формування позитивного міжнародного іміджу держави через презентацію її воєнно-історичного досвіду.

Ключові слова: туристична сфера, мілітарі-туризм, інновації, комеморація, цифровізація, безпекові протоколи, дестинація.

In this article, the theoretical and methodological foundations as well as the practical aspects of military tourism are examined in the context of the modern transformation of the tourism industry. The relevance of this study is due to the specific nature of the Ukrainian tourism market, which, in the context of full-scale war, is being reoriented from traditional leisure toward personalized, meaningful experiences, integrating volunteer, memorial, and commemorative components. It is noted that research on military tourism serves as the foundation for developing highly effective sectoral strategies. This enables the integration of wartime experience into the global tourism system, transforming it into an innovative tourism and recreational product. It has been established that modern military tourism is evolving from a niche extreme segment into a comprehensive form of activity that ensures synergy between scientific and strategic knowledge, commemorative practices, and direct technical and applied interaction. A functional framework for military tourism has been established. Particular attention has been paid to redirecting tourist interest toward the development of de-occupied territories and the creation of military tourism destinations, which requires the development of new security and ethical protocols. The classification of military tourism by purpose, objects, and organizational forms is presented. The role of innovative tools that enable the safe inspection of damaged or destroyed objects and the visualization of historical events in both real and virtual formats is analyzed. A separate section highlights the three-vector model for designing military tours, which is based on legal and regulatory frameworks, comprehensive security management, and moral and ethical standards in tourism. This approach helps to avoid the devaluation of historical memory and the romanticization of aggression. It has been stated that military tourism is evolving into a strategic tool for cultural diplomacy and national-patriotic education. The integration of this approach into strategic planning in the field of tourism allows for the harmonization of tasks related to the preservation of national memory with the goals of creating a positive international image of the country through the presentation of its military-historical experience.

Keywords: tourism sector, military tourism, innovation, commemoration, digitalization, safety protocols, destination.

Постановка проблеми. Сучасна трансформація світової індустрії гостинності, що характеризується переходом від масового споживання до персоналізованого та змістовного досвіду, в Україні набула специфічних рис через умови повномасштабної війни. Глибока криза традиційних видів відпочинку спричинила вимушену, але динамічну переорієнтацію ринку на нові види послуг, де ключове місце посідають інноваційні форми відпочинку та специфічні інтереси туристів. Одним з таких різновидів туризму є мілітарі-туризм. Наразі він перестає бути суто екстремальною розвагою, інтегруючись у загальну систему організації подорожей як форма волонтерського, меморіального та комеморативного туризму, що базується на використанні сучасних технологій, таких як віртуальні екскурсії зруйнованими об'єктами та інтерактивні цифрові мапи пам'яті.

Актуальність вивчення питання щодо мілітарі-туризму в системі організації туристичних подорожей зумовлена об'єктивною потребою у формуванні нових концептуальних підходів до розвитку туризму та його адаптації до вимог сьогодення. У цьому контексті виникає необхідність глибокого наукового дослідження теми, оскільки стихійний розвиток мілітарі-туризму без належного теоретичного підґрунтя несе ризики девальвації історичної пам'яті та порушення морально-етичних норм. Комплексне вивчення специфіки реалізації таких туристичних продуктів дасть змогу не лише розробити дієві механізми управління туристичними потоками в умовах післявоєнного відновлення, а й перетворити мілітарі-туризм на ефективний інструмент культурної дипломатії та національно-патріотичного виховання. Таким чином, аналіз інноваційних форм мілітарі-подорожей є фундаментом для створення стратегій розвитку туризму, які здатні інтегрувати досвід сучасної війни у світовий туристичний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фундаментальні засади вивчення мілітарі-туризму та мілітарі-локацій у структурі індустрії гостинності закладені в межах концепції «темного туризму». Зокрема, J. Lennon [1] інтерпретує відвідування місць трагедій як складний соціокультурний процес, а P. Stone [2] розробляє типологічний інструментарій для класифікації таких об'єктів кризь призму їхньої етичної репрезентації. Питання трансформації воєнного ландшафту в туристичний ресурс у міжнародному контексті досліджено A. Elliott та D. Milne [3], а також Zeid A. Kassouha [4],

який акцентує увагу на процесах гібридизації туристичної діяльності в постконфліктних зонах.

В українському науковому полі перші спроби теоретичного обґрунтування мілітарі-туризму як специфічного інноваційного сегмента належать В. Кушнар'ову та О. Поліщуку [5]. Сучасний вектор розвитку цього напрямку, зумовлений воєнними реаліями, знаходить відображення у працях О. Гладкого та М. Гашимова [6], а також С. Уліганця, Л. Мельника та У. Шинкаренка [7], які аналізують практичний досвід створення воєнномеморіальних маршрутів. Стратегічні виклики та механізми виживання туристичної галузі під час бойових дій розглядають Л. Божко та В. Холодок [8]. Пошук шляхів післявоєнної реабілітації індустрії гостинності здійснюється через соціокультурне проектування вважають Л. Гончар, Х. Плецан, І. Комарницький, В. Пилипів, М. Братіцел, С. Красовський [9] та активізацію внутрішнього туризму – зазначають Н. Паньків й С. Мельник [10]. Проблематику відновлення дестинацій після воєнного урбіциду вивчають О. Хитра, А. Кобилянська та М. Цегельник [11], тоді як кластерні моделі відродження територій обґрунтовує О. Омельченко [12]. Специфіку екологічного відновлення природоохоронних зон у поствоєнний період розкрито у роботах Ю. Миронова [13]. Роль технологічних трансформацій у сучасному туризмі висвітлюють О. Побігун, Г. Щука та А. Макаренко [14], аналізуючи цифрові інновації як чинник атрактивності територій. Соціальні аспекти та принципи доступності в туристичних послугах досліджують Ю. Феленчак та Л. Федоришина [15]. Вплив глобальних та мілітарних ризиків на туристичну екосистему аналізує Т. Захарова [16], а С. Боднарчук [17] наголошує на збереженні ціннісного потенціалу історико-архітектурної спадщини як невід'ємної частини національного туристичного продукту.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на значну кількість наукових напрацювань у сфері туризму поза увагою дослідників залишається механізм миттєвої трансформації мілітарі-локацій у туристичні дестинації безпосередньо під час тривалого збройного конфлікту. Існуючі наукові підходи переважно концентруються на історичній ретроспективі або економічній рекреації, проте бракує комплексного аналізу мілітарі-туризму як синтетичної категорії, де пізнавальний інтерес інтегрується з безпековими протоколами та туристичною

етикою під час подорожі чи екскурсії. Невирішеним залишається питання методологічного поєднання віртуальної комеморації та фізичного відвідування деокупованих територій, що створює розрив між стихійним розвитком ринку та потребою у державному стратегічному управлінні цими потоками для запобігання девальвації національної пам'яті.

Мета дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методологічних основ та принципів організації й реалізації мілітарізму.

Завдання дослідження передбачають аналіз концептуальних основ функціонування мілітарі-туризму, розробку галузевої класифікації об'єктів та обґрунтування специфіки проектування мілітарі-маршрутів крізь призму безпекових протоколів та етичних стандартів, розкриваючи роль цього напрямку в системі національно-патріотичного виховання та культурної дипломатії.

Виклад основного матеріалу дослідження. Специфіка реалізації інноваційних туристичних послуг в Україні сьогодні полягає у докорінній зміні ціннісних орієнтирів, що потребує від організаторів та розробників турів абсолютно нових безпекових та етичних протоколів. Потреби в пригодах, пошук нових відчуттів, прагнення відкрити для себе щось нове підштовхнули до розвитку інноваційних форм туризму. На сьогодні популярним у світі стає військовий туризм, або мілітарі-туризм [5, с. 108]. Мілітарі-туризм в наразі трансформується у синтетичну дисципліну, де пізнавальні, меморіальні та розважальні елементи переплітаються у єдиний інтелектуально-емоційний продукт. Його сутність розкривається шляхом вивчення інтелектуальної складової війни, що охоплює аналіз воєнної стратегії, еволюцію тактичних рішень та дослідження унікальних оборонних споруд, перетворюючи кожен локацію на простір для наукового осмислення історичних процесів. «в післявоєнний період можна робити припущення про зростання ролі військового туризму, збільшення попиту та послуг, що надаватимуться» [7, с. 68]. Важливою складовою мілітарі-туризму є також його активна фаза, що дозволяє залучати нові технологічні ресурси, що в поєднанні з інноваційними технологіями доповненої реальності створює ефект повного занурення в армійську специфіку.

Отже, мілітарі-туризм функціонує як цілісна система, де задоволення пригодницького інтересу, що пов'язаний з високою етич-

ною місією збереження історичної правди та глибокою рефлексією над подіями минулого і сьогодення, що вимагає від організаторів подорожей високої професійної відповідальності та комплексного підходу до створення маршрутів, здатних задовольнити запит на змістовний, безпечний та емоційно насичений досвід.

Мілітарі-туризм інтегрує низку функціональних складових, кожна з яких визначає характер взаємодії туриста з воєнно-історичним простором (табл. 1).

Така функціональна структурованість в системі організації подорожей дає змогу розглядати мілітарі-туризм як синтетичну одиницю в системі туристичних послуг, де інтелектуальне збагачення та активний відпочинок поєднуються з високою місією збереження історичної правди. Разом з тим, варто зауважити, що меморіальний та техніко-прикладний аспекти стають пріоритетними, тоді як розважальний аспект потребує найбільш суворої етичної цензури та контролю з боку держави.

Класифікація мілітарі-туризму в загальній системі організації подорожей є багатовекторною та відображає складну структуру взаємодії споживача з воєнно-історичним контентом. Згідно цього мілітарі-туризм класифікується за: метою, об'єктами та формою організації. Першочерговим критерієм виступає мета подорожі, що варіюється від освітньо-пізнавальних цілей, спрямованих на вивчення стратегії та військової історії, до ностальгічно-меморіальних поїздок, зосереджених на комеморації та особистій рефлексії. Поряд із цим виділяється пригодницький напрям, що апелює до потреби в інтенсивних емоціях через активну взаємодію з технікою, та професійно-прикладний сектор, який в сучасних реаліях набуває особливої актуальності через запит на здобуття практичних навичок із тактичної медицини чи цивільного захисту.

Типологія об'єктів у системі мілітарі-туризму охоплює широкий спектр локацій, кожна з яких потребує специфічних методів екскурсійної інтерпретації. «Зважаючи на складний зв'язок між туристичною практикою та військовою, слід відзначити, що багато напрямів оснований на реліквіях і розповідях про минулі битви» [8, с. 61]. Особливу групу становлять об'єкти фортифікаційної спадщини, такі як цитаделі, форти, мережі підземних комунікацій, які вимагають залучення фахівців для розкриття їх функціонального призначення. Поряд із ними функціонують музеї зброї та

Таблиця 1

Функціональні складові мілітарі-туризму в системі організації подорожей

Функціональна складова	Сутність та мета	Об'єкти та форми реалізації	Результат для туриста	Інноваційні інструменти	Етичні застереження та обмеження
Пізнання, освіта, наука	Вивчення інтелектуальної складової війни: тактики, стратегії та геополітики.	Місця знакових битв, фортифікаційні комплекси, інтерактивні музеї.	Розуміння логіки військових рішень та еволюції оборонних технологій.	VR/AR-реконструкції: візуалізація планів битв на реальній місцевості; 3D-моделювання зруйнованих споруд.	Ризик викривлення історичної правди; недопустимість ідеологічних маніпуляцій чи пропаганди.
Історія, національний спротив	Вшанування пам'яті жертв та героїв, збереження національної ідентичності.	Меморіальні комплекси, військові некрополі, пантеони, місця поховань.	Формування емпатії, рефлексія щодо цінні миру, «національна терапія».	Цифрові мапи пам'яті: QR-коди з доступом до архівних фото/відео; аудіогідо-спогади очевидців.	Заборона селфі; недопустимість перетворення місця трагедії на розважальний атракціон.
Відпочинок, рефлексія, екстрим	Активізація психофізіологічних ресурсів та емоційне розвантаження.	Полігони, водіння бронетехніки, військово-тактичні ігри.	Задоволення потреби в екстримі, зняття психологічної напруги через активність.	Гібридні симулятори: системи Miles/Lasertag для імітації бою; ігрові сценарії в режимі реального часу.	Небезпека романтизації агресії; необхідність чіткого розмежування гри та реальної трагедії.
Техніко-прикладні навички	Здобуття практичних навичок, актуальних у безпекових умовах.	Стрільбища, центри тактичної медицини, тренінги з мінної безпеки.	Отримання реальних навичок самозахисту, виживання та цивільної оборони.	Смарт-тренажери: манекени з сенсорами контролю кровотечі; симулятори керування БПЛА.	Контроль за допуском осіб; запобігання використанню навичок з деструктивною або злочинною метою.

Джерело: сформовано авторами

військової техніки, де акцент зміщується на еволюцію технологічного прогресу, демонстрацію потужності оборонного комплексу, що часто супроводжується інтерактивними формами залучення відвідувачів. (табл. 2).

Варто зауважити, що розвиток мілітарі-дестинацій вимагає створення комплексної інфраструктури, що враховує безпекові ризики, зокрема мінну безпеку та структурну цілісність пошкоджених будівель.

Стосовно форми організації мілітарі-туризму, то тут слід виокремити як традиційно організовані групові тури з чітко регламентованим маршрутом та супроводом фахівців, так і гнучкі індивідуальні експедиції чи дослід-

ницькі подорожі, що дозволяють глибше зануритися в історичний контекст. Групові поїздки зазвичай базуються на стандартизованих програмах, де ключову роль відіграє гід, який здатний фахово висвітлити складні аспекти воєнного мистецтва. Натомість індивідуальні маршрути часто мають експедиційний характер і орієнтовані на туристів, які прагнуть самостійно дослідити маловідомі локації, що потребує високого рівня підготовки. В умовах тотальної цифровізації та сучасних безпекових викликів в Україні цей перелік суттєво розширюється за рахунок впровадження інноваційних віртуальних форматів. Використання технологій панорамної

Таблиця 2

Географія та об'єкти мілітарі-туризму: український та світовий досвід*

Функціональна складова	Приклади в Україні	Світові приклади	Специфіка реалізації об'єкта
Пізнавальний та освітньо-науковий	Київська фортеця, лінія Арпада (Закарпаття), форт Тараканів (Рівненщина)	Лінія Мажино (Франція), фортеця Ебен-Емаель (Бельгія), Цитадель Гюе (В'єтнам)	Акцент на архітектурній унікальності та архітектурі оборонних споруд
Меморіально-логічний та сакральний	Національний музей історії України у Другій світовій війні, Меморіал у Бучі, Бабин Яр	Яд Вашем (Ізраїль), Меморіал миру в Хіросімі (Японія), Арлінгтонський цвинтар (США)	Пріоритет тиші, етичного супроводу та формування національного пантеону
Розважально-активний	Військові полігони (до 2022 р. популярні на Київщині та Харківщині), фестиваль «Сталевий гартованець»	Bovington Tank Museum (Велика Британія – водіння танків), полігони Лас-Вегаса (США – стрільба з важкої зброї)	Орієнтація на технічні можливості та інтерактивну участь туриста
Техніко-прикладний	Центри підготовки цивільних, навчальні хаби з мінної безпеки	Центри виживання в Ізраїлі (курси Крав-мага), тактичні табори в Польщі	Висока практична цінність; залучення діючих інструкторів та ветеранів
Туризм рефлексії	Деокуповані міста (Ірпінь, Гостомель – огляд залишків техніки та «стін пам'яті»).	Чекпойнт Чарлі (Німеччина), в'язниця С-21 (Камбоджа), меморіал 9/11 (США)	Робота з травматичним досвідом; використання руїн як експозиційного простору.

Джерело: сформовано авторами

зйомки, шоломів з доповненою реальністю та онлайн-трансляцій дозволяє оглядати понівечені або важкодоступні об'єкти дистанційно. Це стає критично важливим для локацій, де зберігається мінна небезпека або тривають процеси стабілізації, адже цифрова копія зруйнованої будівлі чи поля битви дозволяє зберегти візуальні докази подій для світової спільноти, не наражаючи туриста на фізичний ризик. Крім того, сучасні організаційні форми дедалі частіше набувають гібридного вигляду, поєднуючи реальну присутність на безпечних майданчиках із віртуальним зануренням у минуле чи майбутнє дестинації. Завдяки віртуальному середовищу, розвитку соціальних мереж, споживачі стали ключовими учасниками процесу розробки нових продуктів і сервісів [18, с. 196].

Отже, застосування комплексного підходу до класифікації мілітарі-туризму відкриває стратегічні можливості для глибокої сегментації ринку туристичних послуг, дозволяючи диференціювати пропозицію відповідно до специфічних потреб різних цільових аудиторій. Це стає фундаментом для розробки високоефективних стратегій розвитку дестинацій,

де розвиток інфраструктури та сервісів відбувається в тісній кореляції з реальним станом матеріальної бази об'єктів – від консервації автентичних руїн до відновлення фортифікаційних споруд. Водночас такий підхід враховує складні психологічні установки сучасних туристів, чия мотивація часто виходить за межі простої цікавості та охоплює запит на інтелектуальне занурення, емоційне співпереживання та здобуття прикладних навичок. У результаті, дестинація трансформується з пасивного об'єкта споглядання на динамічний простір, де відвідувач може гармонійно поєднати академічне пізнання історії з інтенсивним сенсорним досвідом та практичною підготовкою. Зрештою, інтеграція цих чинників сприяє створенню стійких туристичних екосистем, здатних не лише задовольняти попит на екстремальні чи пізнавальні подорожі, а й виконувати важливу соціальну місію – від збереження національної пам'яті до підвищення рівня безпекової грамотності суспільства через професійно організований мілітарі-досвід.

Проектування та реалізація мілітарі-турів є складним управлінським процесом, що сут-

тево відрізняється від традиційного туристичного менеджменту через необхідність інтеграції жорстких протоколів безпеки та правових обмежень. Специфіка проектування мілітарітурів базується на трьох векторах: 1) нормативно-правове регулювання та режимний контроль; 2) комплексна система управління безпекою; 3) морально-етичне регулювання та громадський обов'язок.

Нормативно-правове регулювання та режимний контроль передбачають роботу з об'єктами мілітарі-спадщини або діючою інфраструктурою, що вимагає багаторівневого ліцензування та отримання спеціальних допусків від оборонних відомств. Процес проектування туру передбачає обов'язкову верифікацію прав на відвідування режимних об'єктів, узгодження маршрутів із Генеральним штабом або Міністерством оборони, а також залучення сертифікованих інструкторів, які мають право працювати з цивільними особами в умовах діючих або законсервованих військових зон. Це гарантує легітимність діяльності та захист державних інтересів у сфері безпеки.

Комплексна система управління безпекою враховує потенційні ризики, пов'язані з використанням вогнепальної зброї, важкої техніки чи перебуванням на територіях із залишками боєприпасів, безпековий менеджмент стає пріоритетним. Проектування туру включає розробку жорстких алгоритмів поведінки: від поглиблених інструктажів на стрільбищах до забезпечення учасників засобами індивідуального захисту. Окремим напрямом є логістичний менеджмент, що враховує динаміку безпекової ситуації в регіоні, наявність укриттів та протоколи екстреної евакуації, що мінімізує будь-які фізичні загрози для життя та здоров'я туриста.

Морально-етичне регулювання та громадський обов'язок акцентуються на розробці етичних протоколів відвідування зон нещодавніх конфліктів (сегмент дарк-туризму). Проектування маршруту має виключати будь-які прояви «вуайєризму». Етичні межі передбачають сувору регламентацію фото- та відео- зйомки, розробку кодексу поведінки для запобігання конфліктам із місцевим населенням, яке постраждало від війни.

На основі професійно інтегрованого проектування мілітарі-турів створюється збалансований і конкурентоспроможний туристичний продукт, у якому прагнення до екстриму та інтелектуальне пізнання існують у чітко контрольованому правовому та моральному полі.

Такий підхід дозволяє нівелювати хаотичність у наданні послуг, перетворюючи потенційно небезпечні чи етично чутливі локації на структуровані дестинації, що функціонують згідно з державними стандартами безпеки та міжнародними принципами гуманітарного права.

Завдяки впровадженню багаторівневого менеджменту ризиків, організатори забезпечують не лише високу якість сервісу, а й повну безпеку всіх стейкхолдерів процесу – від туристів та персоналу до місцевих громад і державних інституцій. Це створює умови для формування позитивного іміджу мілітарі-туризму як інструменту патріотичного виховання, залучення інвестицій у відновлення територій та поширення історичної правди. Зрештою, така системна організація дозволяє трансформувати складний воєнно-історичний контент у ціннісний досвід, де кожна подорож стає не просто розвагою, а актом свідомого занурення в історію та сучасність, що базується на принципах взаємоповаги, відповідальності та професіоналізму.

Мілітарі-туризм на сучасному етапі втрачає статус нішевого продукту, орієнтованого виключно на колекціонерів зброї, історичних реконструкторів чи аматорів військової техніки. Сьогодні він еволюціонує у багатогранний та потужний інструмент державної політики пам'яті, перетворюючись на ключову платформу для реалізації стратегії національно-патріотичного виховання. Це стає можливим завдяки глибокій інтеграції військового контенту в загальну систему внутрішнього та в'їзного туризму, де він виконує роль не просто розважального чи пізнавального елемента, а стає засобом формування національної ідентичності та збереження колективного імунітету проти історичних маніпуляцій.

Трансформація сектору мілітарі-туризму зумовлена необхідністю переосмислення трагічних сторінок сучасності, де кожен об'єкт є транслятором важливих історичних подій. У контексті внутрішнього туризму мілітарі-туризм сприяє консолідації суспільства навколо ідей стійкості та поваги до захисників, тоді як у сфері в'їзного туризму він стає каналом культурної дипломатії. Це дозволяє іноземним відвідувачам зрозуміти справжню ціну миру та свободи через безпосередній контакт із живою історією, що представлена не лише музейними експонатами, а й ландшафтами боротьби.

Отже, військовий, історичний та патріотичний вектори розвитку туризму наразі, набувають стратегічного значення, адже вони

забезпечують синергію між економічною доцільністю (створення нових маршрутів та робочих місць) і вищою соціальною метою – вихованням свідомого громадянина та популяризацією держави на міжнародній арені як суб'єкта з потужною військовою історією та незламною волею до перемоги.

Висновки. У сучасних реаліях туристична сфера зазнає фундаментальних змін, остаточно долаючи межі вузькоспеціалізованого сегмента й утверджуючись як стратегічно вагомий комплексний інструмент економічної політики. Наразі сфера туристичних послуг ґрунтується на органічному поєднанні комеморативної, просвітницької та професійно-прикладної функцій, що дозволяє обґрунтувати синтетичну природу даного виду туризму, де інтелектуальне осмислення воєнної стратегії й тактики врівноважується глибокою меморіальною місією та динамічними формами практичної взаємодії з мілітарі-об'єктами. Особливої актуальності цей процес набуває в Україні, де на базі деокупованих територій та місць героїчного спротиву формується пріоритетний вектор розвитку мілітарі-туризм. Даний напрям не обмежений лише експозиційним оглядом локацій, а спрямований на створення простору для глибокого ціннісного переосмислення подій, у якому руїни та сліди бойових дій виступають автентичними свідками стійкості, трансформуючи пасивне споглядання у динамічний процес формування національної ідентичності. Отже, варто констатувати, що мілітарі-туризм переорієнтовується з індустрії розваг у площину ціннісного осмислення, постаючи фундаментом для культурної дипломатії та дієвим інструментом трансляції верифікованих історичних фактів як внутрішньому споживачу, так і світовій спільноті. Системна інтеграція цього виду туризму в загальнодержавну страте-

гію розвитку дає змогу не лише забезпечити збереження історичної пам'яті, а й сформулювати позитивний імідж держави як суб'єкта з потужним воєнно-історичним потенціалом.

Завдяки аналізу функцій та структури туристичної сфери було класифіковано подорожі за метою, типами об'єктів – від античних фортець до сучасних локацій – та формами організації, серед яких особливе місце посідають інноваційні віртуальні тури. У цьому контексті визначено домінуючу роль цифровізації, зокрема технологій доповненої реальності, які постають не лише засобом візуалізації, а й критично важливим інструментом безпеки, що дозволяє дистанційно оглядати потенційно небезпечні об'єкти, зберігаючи при цьому візуальні докази історичних подій для світової спільноти. Водночас успішне проектування мілітарі-турів вимагає суворого дотримання тривекторної системи, яка охоплює нормативно-правовий контроль, менеджмент безпеки та етичні протоколи «чутливого туризму», що в сукупності гарантує перетворення травматичного досвіду на ціннісний гуманітарний продукт, який виключає будь-яку романтизацію агресії та ґрунтується на глибокій повазі до пам'яті жертв, створюючи надійне підґрунтя для подальших досліджень у сфері безпекових ризиків та культурної дипломатії.

Перспективи подальших досліджень полягають у детальному розробленні методології оцінки безпекових ризиків для відновлення екскурсійної діяльності на деокупованих територіях. Важливим напрямом є вивчення психологічного впливу мілітарі-дестинацій на іноземних відвідувачів у контексті розвитку культурної дипломатії, а також розробка стандартів цифровізації меморіальних об'єктів для створення єдиної національної мережі віртуальних мілітарі-музеїв.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Lennon J. Dark Tourism. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. New York: Oxford Academic. 2017. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.212>
2. Stone P. A Dark Tourism Spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*. 2006. No. 54(2). P. 145-160.
3. Elliott A., Milne D. War, Tourism, and Modern Japan. *Japan Review*. 2019. Vol. 33, Special Issue. P. 3-28.
4. Zeid A. Kassouha. Post-conflict tourist landscapes: between the heritage of conflict and the hybridization of tourism activity. Observations from Bosnia and Herzegovina. *Via Tourism*. 2019. No. 15. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984>
5. Кушнар'єв В., Поліщук О. Мілітарі-туризм як інноваційний напрямок екстремального та пізнавально-розважального туризму. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія: Туризм*. 2018. Вип. 1. С. 107-118. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7603.1.2018.151825>

6. Гладкий О., Гашимов М. Розвиток військово-історичного туризму в Україні. *Commodity science. Technologies. Engineering*. 2024. Т. 50. № 2. С. 21-40. DOI: 10.31617/2.2024(50)02
7. Уліганець С., Мельник Л., Шинкаренко У. Розвиток військового туризму як одного з напрямів туріндустрії у поствоєнний період в Україні (на прикладі Київської області). *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Військово-спеціальні науки*. 2023. № 2(54). С. 63-71. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.54.63-71>
8. Божко Л.Д., Холодок В.Д. Туризм: проблеми та перспективи розвитку під час війни. *Культура України*. 2022. № 77. С. 56-64. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.077.07>
9. Honchar L., Pletsan K., Komarnitskyi I., Pylypiv V., Bratitsel M., Krasovskiy S. Rebuilding Ukraine: Socio-Cultural Strategies for Developing the Hospitality Industry in the Post-War Era. *OIDA International Journal of Sustainable Development*. 2025. № 18(08). pp. 39-50 DOI: <https://ssrn.com/abstract=5242306>
10. Паньків Н., Мельник С. Розвиток внутрішнього туризму в умовах сучасних викликів: аналіз світового досвіду та перспективи для України в період війни та поствоєнного відновлення. *Вісник Хмельницького національного університету. Серія: Економічні науки*. 2025. Т. 344. № 4. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-98>
11. Хитра О., Кобилянська А., Цегельник М. Роль міського туризму в забезпеченні сталого розвитку і відновлення українських міст від наслідків воєнного урбіциду. *Економіка та суспільство*. 2025. № 81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-82>
12. Омельченко О. Локальні туристичні кластери як інструмент повоєнного відновлення туристичної галузі України. *Економіка та суспільство*. 2025. № 74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-65>
13. Миронов Ю. Б. Шляхи післявоєнного відновлення туризму на природоохоронних територіях України. *Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі*. 2026. № 14. С. 63-77. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospscee-14-8>
14. Побігун О., Щука Г., Макаренко А. Аналіз використання інновацій для підвищення привабливості туристичних дестинацій. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: географія*. 2025. № 3(60). С. 94-102. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.25.3.10>
15. Феленчак Ю., Федоришина Л. Формування сучасної концепції соціального туризму: принципи, доступність та інновації. *Академічні візії*. 2025. № 43. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15563968>
16. Zakharova T. Сталий та інноваційний розвиток екосистеми туризму в умовах глобалізаційних та воєнних ризиків. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*. 2026. Т. 1. № 19. С. 334-346. DOI: 10.32750/2026-0129
17. Боднарчук С.Р. Проблеми та організація туристичних подорожей з відвідуванням пам'яток дерев'яної сакральної архітектури України. *Сталий розвиток туризму на засадах партнерства: освіта, наука, практика: матеріали наук.-практ. конф. (Львів, 15-16 трав. 2025 р.)*. Львів: ЛТЕУ, 2025. С. 375-378.
18. Кожухівська Р.Б., Терещук Н.В., Массель Ю.С. Інновації у сфері організації туристичних подорожей. *Економічна парадигма*. 2025. Т. 2. № 5(97). С. 193-200. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-5-11144>

REFERENCES:

1. Lennon J. (2017) Dark Tourism. *Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. New York: Oxford Academic. DOI: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.212> (in English).
2. Stone P. (2006) A Dark Tourism Spectrum: Towards a typology of death and macabre related tourist sites, attractions and exhibitions. *Tourism: An Interdisciplinary International Journal*, no. 54(2), pp. 145-160 (in English).
3. Elliott A., Milne, D. (2019) War, Tourism, and Modern Japan. *Japan Review*, vol. 33, special issue, pp. 3-28 (in English).
4. Zeid A. Kassouha (2019) Post-conflict tourist landscapes: between the heritage of conflict and the hybridization of tourism activity. Observations from Bosnia and Herzegovina. *Via Tourism*, no. 15. DOI: <https://doi.org/10.4000/viatourism.3984> (in English).
5. Kushnarov V., Polishchuk O. (2018) Militari-turyzm yak innovatsiyni napriamok ekstremalnoho ta piznavalno-rozvazhalnoho turyzmu [Military tourism as an innovative direction of extreme and educational-entertainment tourism]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv. Seriya: Turyzm – Journal of Kyiv National University of Culture and Arts. Series: Tourism*, vol. 1, pp. 107-118. DOI: <https://doi.org/10.31866/2616-7603.1.2018.151825> (in Ukrainian).
6. Hladkyi O., Hashimov M. (2024) Rozvytok viiskovo-istorychnoho turyzmu v Ukraini [Development of military-historical tourism in Ukraine]. *Commodity science. Technologies. Engineering*, vol. 50, no. 2, pp. 21-40. DOI: 10.31617/2.2024(50)02 (in Ukrainian).

7. Ulihanets S., Melnyk L., Shynkarenko U. (2023) Rozvytok viiskovoho turyzmu yak odnogo z napriamiv turindustrii u postvoiennyi period v Ukraini (na prykladi Kyivskoi oblasti) [Development of military tourism as one of the directions of the tourism industry in the post-war period in Ukraine (on the example of the Kyiv region)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Viiskovo-spetsialni nauky – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military-Special Sciences*, no. 2(54), pp. 63-71. DOI: <https://doi.org/10.17721/1728-2217.2023.54.63-71> (in Ukrainian).
8. Bozhko L.D., Kholodok V.D. (2022) Turyzm: problemy ta perspektyvy rozvytku pid chas viiny [Tourism: problems and prospects of development during the war]. *Kultura Ukrainy – Culture of Ukraine*, no. 77, pp. 56-64. DOI: <https://doi.org/10.31516/2410-5325.077.07> (in Ukrainian).
9. Honchar L., Pletsan K., Komarnitskyi I., Pylypiv V., Bratitsel M., Krasovskiy S. (2025) Rebuilding Ukraine: Socio-Cultural Strategies for Developing the Hospitality Industry in the Post-War Era. *OIDA International Journal of Sustainable Development*, no. 18(08), pp. 39-50. DOI: <https://ssrn.com/abstract=5242306> (in English).
10. Pankiv N., Melnyk S. (2025) Rozvytok vnutrishnyoho turyzmu v umovakh suchasnykh vyklykiv: analiz svitovoho dosvidu ta perspektyvy dlia Ukrainy v period viiny ta postvoiennoho vidnovlennia [Development of domestic tourism in the conditions of modern challenges: analysis of world experience and prospects for Ukraine in the period of war and post-war recovery]. *Visnyk Khmelnytskoho natsionalnogo universytetu. Seriya: Ekonomichni nauky – Herald of Khmelnytskyi National University. Economic Sciences*, vol. 344, no. 4. DOI: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2025-344-4-98> (in Ukrainian).
11. Khytra O., Kobylanska A., Tsehelnik M. (2025) Rol miskoho turyzmu v zabezpechenni staloho rozvytku i vidnovlennia ukraïnskykh mist vid naslidkiv voïennoho urbitsydu [The role of urban tourism in ensuring sustainable development and recovery of Ukrainian cities from the consequences of military uricide]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, no. 81. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-81-82> (in Ukrainian).
12. Omelchenko O. (2025) Lokalni turystychni klasteri yak instrument povoiennoho vidnovlennia turystychnoi haluzi Ukrainy [Local tourism clusters as a tool for post-war recovery of the tourism industry of Ukraine]. *Ekonomika ta suspilstvo – Economy and Society*, no. 74. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2025-74-65> (in Ukrainian).
13. Myronov Y.B. (2026) Shliakhy pisliavoiennoho vidnovlennia turyzmu na pryrodoookhoronnykh terytoriiakh Ukrainy [Ways of post-war restoration of tourism in the protected areas of Ukraine]. *Industriia turyzmu i hostynnosti v Tsentralnii ta Skhidnii Yevropi – Tourism and Hospitality Industry in Central and Eastern Europe*, no. 14, pp. 63-77. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-14-8> (in Ukrainian).
14. Pobihun O., Shchuka H., Makarenko A. (2025) Analiz vykorystannia innovatsii dlia pidvyshchennia pryvlyvosti turystychnykh destynatsii [Analysis of the use of innovations to increase the attractiveness of tourist destinations]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriya: heohrafiia – Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Series: Geography*, no. 3(60), pp. 94-102. DOI: <https://doi.org/10.25128/2519-4577.25.3.10> (in Ukrainian).
15. Felenchak Y., Fedoryshyna L. (2025) Formuvannia suchasnoi kontseptsii sotsialnogo turyzmu: pryntsypy, dostupnist ta innovatsii [Formation of a modern concept of social tourism: principles, accessibility and innovations]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, no. 43. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15563968> (in Ukrainian).
16. Zakharova T. (2026) Stalyi ta innovatsiinyi rozvytok ekosystemy turyzmu v umovakh hlobalizatsiinykh ta voïennykh ryzykiv [Sustainable and innovative development of the tourism ecosystem in the conditions of globalization and military risks]. *European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation – European Scientific Journal of Economic and Financial Innovation*, vol. 1, no. 19, pp. 334-346. DOI: [10.32750/2026-0129](https://doi.org/10.32750/2026-0129) (in Ukrainian).
17. Bodnarchuk S.R. (2025) Problemy ta orhanizatsiia turystychnykh podorozhei z vidviduvanniam pamiatok derevianoï sakralnoi arkhitektury Ukrainy [Problems and organization of tourist trips with visiting monuments of wooden sacred architecture of Ukraine]. *Stalyi rozvytok turyzmu na zasadakh partnerstva: osvita, nauka, praktyka: materialy nauk.-prakt. konf.* (Lviv, May 15-16, 2025). Lviv: LTEU, pp. 375-378 (in Ukrainian).
18. Kozhukhivska R.B., Tereshchuk N.V., Massel Y.S. (2025) Innovatsii u sferi orhanizatsii turystychnykh podorozhei [Innovations in the field of organizing tourist trips]. *Ekonomichna paradyhma – Economic Paradigm*, vol. 2, no. 5(97), pp. 193-200. DOI: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2025-5-11144> (in Ukrainian).

Дата надходження статті: 15.04.2026

Дата прийняття статті: 07.05.2026

Дата публікації статті: 15.05.2026